

УДК 339(477)

**О. ПЕРЕДРІЙ
С. П'ЯСЕЦЬКА-УСТИЧ**

ЕКОНОМІЧНА СФЕРА – БАЗОВА У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ

Із точки зору європейської стратегії України актуальність проблематики транскордонного співробітництва (ТКС) як у теоретико-методологічному, так і в організаційно-прикладному плані не викликає жодних сумнівів. Підтвердженням цього є дослідження і публікації за останні роки, в яких частково започатковано виокремлення проблемних питань ТКС, що засвідчують таке: питання сучасних кордонів з ЄС, а також ТКС є одними із найбільш пріоритетних для вітчизняних і зарубіжних науковців, експертів, численних дослідницьких центрів, політичної еліти тощо. У цьому сенсі наша публікація не є винятком.

Підтвердженням актуальності цієї тези може слугувати і той факт, що сьогодення об'єднана Європа започаткувала себе в цій якості близько 60-ти років тому, розпочавши те, чим вона нині заслужено може гордитися. Вона створила модель успішної реалізації глибокої економічної і політичної інтеграції, яка розпочалася, по суті, саме з транскордонного співробітництва. Адже Європейське об'єднання вугілля і сталі, з якого, власне, і розпочалося формування організаційно-правового та економічного механізму інтеграційних процесів у Західній Європі, є, в той же час, зразком ефективного єврорегіонального співробітництва.

Важливість ролі й місця транскордонного співробітництва в розвитку євроінтеграційних процесів підтверджує позиція президента Франції Шарля де Голля, який бачив майбутню Європу в ідеалі як Європу єврорегіонів. Пізніше сформовані єврорегіональні об'єднання у Західній Європі здійснили суттєвий позитивний вплив на прискорення

її об'єднання, знявши або ж значно пом'якшивши низку суперечностей соціально-економічного плану, територіальних претензій, міжнаціональної напруги тощо, які мали місце в прикордонних регіонах багатьох європейських країн.

На початку 50-х років були створені не тільки об'єктивні передумови для формування нової Європи. Їй особливо пощастило на той час і з особистим фактором. Мова йде про плеяду особистостей у середовищі тодішньої політичної еліти провідних європейських країн, які чітко усвідомлювали, з чого потрібно розпочинати розбудову нової Європи. А для транскордонного співробітництва особистий фактор відіграє винятково важливу роль. Це пояснюється надто слабкою його захищеністю на організаційно-правовому рівні, особливо в перші десятиліття його становлення і розвитку, та практично відсутністю стабільного власного механізму функціонування. Тому доля ТКС у кожному конкретному випадку значною, а нерідко і вирішальною мірою, і це підтверджує історія, залежить від суб'єктивного фактора.

Було б неправильно стверджувати, що на українсько-євросоюзівському кордоні транскордонне співробітництво сьогодні розпочинається з чистого аркуша. Історією зафіксовано кілька десятків років прикордонної співпраці між СРСР з однієї сторони та Румунією, Угорщиною, Чехо-Словаччиною і Польщею - з іншої. Але в тих умовах співробітництво було настільки заполітизованим, що говорити про якусь відчутну економічну ефективність або навіть економічну доцільність некоректно. Це обумовлено, головним чином, максимальною зацентралізованістю управління зовнішньоекономічними зносинами в умовах тодішньої системи організації планової економіки та відсутністю ринкового механізму саморегуляції. Можливості здійснення транскордонного співробітництва в такому середовищі обмежувалися обміном досвідом між окремими колективами без жодної змоги використання інтеграційних форм співпраці. Особливо це стосується виконання безпо-середньо кооперативних зв'язків, формування спільних підприємств тощо.

Новий реальний імпульс транскордонне співробітництво отримало на початку 90-х років. Слід наголосити, що біля його витоків, і це специфіка та особливості цього процесу на зазначеному етапі, стояли прикордонні регіони та їх уряди. Стосовно цього, як і на початку 50-х років, транскордонному співробітництву знову пощастило із суб'єктивним фактором. У його становлення, яке реалізовувалося на принципово іншій соціально-економічній основі, активно включились представники нової влади прикордонних регіонів Польщі, Словаччини, Румунії й України – професійні, амбітні, енергійні, з бажанням зробити значну для соціально-економічного розвитку регіонів справу, якою є транскордонне співробітництво. Нерідко це робилося навіть всупереч центральним органам державної влади, які безпідставно, значно перебільшуючи небезпеку відцентрових, сепаратистських тенденцій регіонів, далеко не завжди підтримували транскордонні ініціативи регіональних органів влади у прикордонні. Більше того, швидше можна говорити про те, що з їхнього боку це була переважно політика «перепон».

Результатом регіональних ініціатив прикордонних областей країн Карпатського регіону в 1993 році став, зокрема, і Карпатський єврорегіон - перша міжнародна організація з членством України. Але подальші процеси, які відбувалися на теренах України, а також зовнішні фактори, в тому числі розширення ЄС до кордонів з Україною, не стимулювали розвиток транскордонного співробітництва. Така ситуація обумовлена тим, що новий східний кордон ЄС формується на нових геополітичних кордонах - східних рубежах простору Центральної Європи як сфери реалізації, значною мірою, політичних інтересів Європейського Союзу з чітко вираженою тенденцією посилення його бар'єрної функції, становлення його в першу чергу як захисного рубежу з боку ЄС з довгостроковим характером. Така тенденція обумовлюється, перш за все, впровадженням шенгенських угод, які забезпечують вільне пересування людей, капіталів, товарів і послуг

у рамках шенгенського простору. Таким чином, фактична ліквідація внутрішніх кордонів ЄС логічно привела до зміцнення його зовнішніх кордонів. Як підсумок вищенаведеного, сьогодні можна без перебільшення констатувати, що транскордонне співробітництво в економічній сфері на західних кордонах України має здебільшого хаотично-випадковий характер.

У той же час комплексний аналіз існуючих непростих умов транскордонної співпраці на східних кордонах ЄС дає підставу зробити такий висновок: у регіоні держав Центрально-Східної Європи, і особливо держав Карпатського регіону, існують фактори, що за певних обставин можуть стати початком якісно нового етапу в розвитку ТКС. Це аргументується таким чином.

По-перше, на сьогодні сформований мінімально достатній, але цілком стійкий організаційно-правовий механізм регулювання системи транскордонного співробітництва, загальноєвропейські норми і принципи якого закріплені в документах Ради Європи. Головним із документів, який легалізує ці відносини, а також сприяє децентралізації прийняття рішень владними структурами прикордонних регіонів, є Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980 р., а також два додаткових протоколи – 09.11.95 та 05.05.98 рр., що надають значно більших компетенцій регіонам у зовнішньоекономічних та політичних питаннях, сприяють міжнародній активізації регіонів¹.

Внаслідок ратифікації Мадридської Конвенції Польщею, Угорщиною, Україною, Румунією та Словаччиною її положення стали частиною національного законодавства цих країн і мають пріоритет над внутрішнім правом.

¹ Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980

По-друге, нинішня готовність до співпраці прикордонних регіонів ЦСЄ підтверджується і забезпечується і низкою дво- та багатосторонніх угод².

По-третє, економічне середовище, яке сформувалося в країнах ЦСЄ внаслідок ринкових трансформацій, сприяє активізації транскордонного співробітництва. Особливо це стосується його мікрорівня, на якому через механізм ринкового саморегулювання відбувається своєрідний відбір найбільш раціональних форм та методів транскордонної співпраці на принципах економічної доцільності.

По-четверте, мова знову йде про суб'єктивний фактор в ТКС. Значна частина тих, хто нині причетний до цієї проблематики як у науковому, науково-прикладному, так і в

² Серед угод дво-та багатостороннього характеру слід віднести такі: Договір між урядами Польщі та України про міжрегіональну співпрацю (підписаний у Києві 23.05.1993р.); Договір «Про відносини добросусідства і співробітництва між Україною та Румунією» від 17.07.97; Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво (укладена в Братиславі 5 грудня 2000р.); Концепція спільного розвитку прикордонних територій України та Угорщини (Закарпатська обласна рада, Рада з територіального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, 2003); Концепція спільного розвитку прикордонних територій України, Угорщини та Румунії – ІНТЕРРЕГІО (Закарпатська обласна рада, обласна рада Сатмар, Рада з територіального розвитку Саболч-Сатмар-Березької області, 2003); Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615; Програма інтеграції України до Європейського Союзу, схвалена Указом Президента України від 14 вересня 2000 року № 1072; Послання Президента України до Верховної Ради України «Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки»; Концепція державної регіональної політики, схвалена Указом Президента України від 25 травня 2011 року №341; постанова Кабінету Міністрів від 29 квітня 2002 року №587 «Деякі питання розвитку транскордонного співробітництва та єврорегіонів»; Концепція сталого розвитку Закарпаття, схвалена рішенням обласної ради IV скликання від 16 жовтня 2002 року №71; Угода ІНТЕРРЕГІО про трilaterальне співробітництво Закарпатської області (Україна), Сату-Марського повіту (Румунія) та області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина), підписана в 2000 році; Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України і Кошицьким регіоном Словацької Республіки, підписана в 1999 році; Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Пришівським регіоном Словацької Республіки, підписана в 2000 році; Угода між Закарпатською обласною державною адміністрацією України та Підкарпатським воєводством Республіки Польща про транскордонне співробітництво, підписана у 2002 році.

практичному плані, мають чималий досвід у цій сфері. Крім професійних навичок, вони стали значно прагматичніші в наукових дослідженнях, а регіональні уряди мають більше можливостей у практичній реалізації ідей, концепцій та конкретних програм, які сьогодні пропонуються наукою.

На сьогодні першочерговими проблемами економічної сфери ТКС, які потрібно вирішити на теоретико-методологічному та науково-прикладному рівні, на нашу думку, є такі. **По-перше**, як не дивно констатувати, але факт залишається фактом, що до теперішнього часу аналіз транскордонного співробітництва в економічній сфері базувався і продовжує базуватися в абсолютній більшості на статистичній інформації, яка не відображає реальний його стан. Зокрема, в дослідженнях щодо транскордонного співробітництва використовується статистика, яка характеризує в цілому зовнішньоекономічні зв'язки прикордонних регіонів як суб'єкта міжнародних економічних відносин. Цілком очевидно, що така статистична інформація як у кількісному, так і в якісному плані не відображає реальну картину безпосередньо транскордонного співробітництва, що є лише частиною зовнішньоекономічних зв'язків прикордонних регіонів. Вибірковий аналіз показує, що на його долю припадає лише 5-7% від усього обсягу зовнішньоекономічної діяльності прикордонних регіонів. Причина такої підміни полягає у відсутності офіційної статистичної інформації, яка б відображала безпосередньо транскордонне економічне співробітництво – рух капіталу, товарів, послуг, робочої сили. У зв'язку з цим надзвичайно актуальним, на нашу думку, є вирішення проблеми формування системи статистичної інформації власне з транскордонного співробітництва в економічній сфері як у теоретико-методологічній, так і в організаційно-прикладній площині.

По-друге, з метою підвищення ефективності управління транскордонним співробітництвом в економічній сфері особливим, на нашу думку, є запровадження порівняльного аналізу конкурентоздатності прикордонних територій.

Причому надзвичайно важливо, щоб такий аналіз проводився по обидві сторони кордону за спільною методикою. Результати цього аналізу можуть стати хорошим відправним пунктом, науково-методичною базою для реалізації спільних програм у транскордонній співпраці. Це стосується в першу чергу коопераційних програм, формування міжнародних спеціальних економічних територій кластерного типу на прикордонних територіях двох або декількох суміжних країн тощо.

Для порівняльної характеристики соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів і визначення рівня їх маркетингової привабливості та конкурентоздатності доцільно використати регіональні індикатори соціально-економічної інтеграції, якими користуються в Комісії Європейських Спільнот. Вони є цілком доступними і використовуються при аналізі соціально-економічних процесів у кожній із країн ЄС та країн, що межують із Європейським Союзом на його східному кордоні. До таких показників належать такі:

- валовий регіональний продукт на 1 особу (ВРП ос.);
- роздрібний товарообіг підприємств торгівлі на 1 особу (РТО ос.);
- експорт товарів і послуг (ЕТП) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- прямі іноземні інвестиції (ПІІ) на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- розподіл кількості суб'єктів економічної діяльності (КСЕД) на 1 тисячу осіб економічно активного населення (ЕАН);
- наукові та науково-технічні роботи, виконані власними силами (НТР), у розрахунку на 1 національну грошову одиницю ВРП;
- рівень зареєстрованого безробіття (РЗБ);
- середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників (СНЗП);

- кількість студентів у вищих навчальних закладах на 10 тисяч населення;
- показник регіонального людського розвитку (РЛР);
- чистота навколишнього середовища, яка розраховується як одиниця, поділена на кількість викидів шкідливих речовин у повітря зі стаціонарних джерел, на 1 мешканця;
- доступність до житлових ресурсів, яка розраховується шляхом ділення обсягів житла на особу населення.

Порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів доцільно визначати на двох рівнях: національному і міжнародному. На національному рівні порівняльний аналіз конкурентоздатності прикордонних регіонів здійснюється шляхом зіставлення регіональних індикаторів окремо взятого прикордонного регіону до середнього показника у країні як еталонного.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні}}$$

У випадку визначення конкурентоздатності прикордонних регіонів на рівні двох і більше суміжних країн за еталонний (базовий) індикатор приймається відповідне середнє його значення в одній із країн-сусідів із більш високим рейтингом конкурентоздатності.

$$\text{Індекс зіставлення} = \frac{\text{Значення індикатора у прикордонному регіоні}}{\text{Середнє значення індикатора у країні з найбільшим рейтингом конкурентоздатності}}$$

У підсумку конкурентна позиція того чи іншого прикордонного регіону визначається як сума всіх розрахованих індексів зіставлення регіональних індикаторів до

еталонного показника. Це стосується сукупного індексу конкурентоспроможності прикордонного регіону як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Сукупний індекс регіональної конкурентоспроможності (RCI) = \sum індексів зіставлення

По-третє, не менш важливою проблемою є питання індексації та моніторингу процесів транскордонного співробітництва в економічній сфері і розроблення своєї карти конкурентоздатності прикордонних регіонів та стану транскордонного співробітництва по всьому кордону з Європейським Союзом. Нами запропонована структурно-аналітична схема індексації транскордонного співробітництва на кордоні Україна - ЄС (див. вклейку). Її обґрунтування – окрема тема, що вимагає самостійного аналізу. Відмітимо лише дві, на нашу думку, найбільш важливі риси запропонованої структурно-аналітичної схеми. **З одного боку**, це групування сегментних індексів у два блоки. Перший – сукупність факторів, які характеризують існуючий рівень розвитку транскордонного співробітництва. Другий – включає фактори, які характеризують середовище, «клімат», умови реалізації транскордонного співробітництва. **З іншого боку**, у схемі реалізована спроба формування соціально-економічних факторів за принципом «зваженості», тобто рівності їх ваги в соціально-економічних процесах.

Перелічені вище проблеми в науково-теоретичному та науково-прикладному плані можуть бути вирішені уже в найближчі два-три роки. Для цього є всі підстави, у тому числі й організаційні. Зокрема, Інститутом транскордонного співробітництва в м. Ужгороді започаткована і реалізується програма досліджень, згідно з якою передбачається розроблення теоретико-методологічних та науково-прикладних проблем за вищепереліченими напрямами.

Список використаних джерел:

1. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владою (ETS No106) – Мадрид, 21 травня 1980р. European Outline Convention on trans-frontier co-operation between territorial communities or authorities from Madrid, 21.05.1980.
2. Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України.- Ужгород: Ліра, 2007.
3. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євро-інтеграційній стратегії України.- Ужгород: Ліра, 2009.
4. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам.- Ужгород: Карпати, 2007.
5. Передрій О.С. Міжнародні економічні відносини.- Київ: Знання, 2008.
6. Устич С.І. Кордон, війна та мир у долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу? - Ужгород: Карпати, 2010.

